

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 102, 2008 – 2017

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF HISTORY

Volume 102, 2008 – 2017

ФРАНЦИЯ И ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ДЕЙНОСТ
НА ОРДЕНА НА ЙЕЗУИТИТЕ В ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ
(1835 – 1914)

НИКОЛАЙ ИВАНОВ

Национален военноисторически музей

Nikolay Ivanov. FRANCE AND THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE JESUITS
IN THE OTTOMAN EMPIRE (1835 – 1914)

From the midst of 30s of the XIX-th century to the beginning of the First World War (1914–1918) the Jesuits develop and guide with the active financial and diplomatic support of France and the Vatican multiple educational and religious establishments in the Ottoman Empire, which through the years are transformed into leading propagandists of the French cultural influence and Western values amongst the local population. The Society of Jesus undertakes a major educational activity and manages dozens of primary schools for boys and girls in Syria and Lebanon. Priests manage also the „St. Joseph” University in Beirut, which becomes the most significant educational establishment of the society in the Orient. In the beginning of the 80s years of the XIX-th century the missionaries settle in Asia Minor. Following their centuries-old traditions in the field of education the monks organize primary and secondary schools attached to their missions providing for the adolescents in the region the opportunity to reach the accomplishments of the Western Catholic culture.

Keywords: The Society of Jesus, Jesuits, French schools, educational establishments, the Religious Protectorate, XIX-th century, French culture, Ottoman elite, Catholicism, Ottoman Empire, Syria, Lebanon, Asia Minor, Beirut.

В периода от средата на 30-те години на XIX в. до началото на Първата световна война Франция провежда активна политика за затвърждаване на преобладаващото ѝ културно влияние в района на Източното Средиземноморие. Осъществяването на религиозен протекторат над католиците е основно средство за гарантиране на стратегическите интереси на западната държава в Османската империя. С помощта на Франция свещениците от Обществото на Исус ръководят в Ориента многобройни просветни и религиозни учреждения и успяват да ги превърнат в центрове за разпространение на западните ценности. За представянето на детайлна картина за историята и управлението на учебните заведения на йезуитите в султанска Турция са необходими задълбочени проучвания в чужди библиотеки и в архивите на католическия орден, които са труднодостъпни. Състоянието на наличния документален материал и на възможните за ползване изследвания позволява в предлаганата статия¹ да се очертаят основните насоки в развитието и организирането на учебната мрежа на мисионерите от Обществото на Исус в териториите на Османската империя в периода от 1835 г. до 1914 г. и да се представи ролята им за пропагандирането и затвърждаването на културното влияние на Франция в стратегически важните райони на Мала Азия, Сирия и Ливан².

В подготовката на изложението са използвани документи, съхраняващи се в Дипломатическия архив на Министерството на външните и европейските работи на Република Франция. Официалните доклади на дипломатите в Истанбул, Алеп, Бейрут, Йерусалим, Дамаск, Ерзерум, Трабзон и Ватикана съдържат обемна статистическа информация за състоянието на училищата на мисионерите, а така също и за финансирането им от Париж. В достъпната кореспонденция на посланика и консулите в султанска Турция и Външното министерство присъстват задълбочени анализи за моментната обстановка в Близкия изток и инструкции за предприемане на конкретни действия при възникване на кризисни ситуации. По този начин се дава възможност за по-задълбочено представяне дейността на френската администрация по отношение гарантирането протектората над католиците в Ориента. Изворовата основа на предлаганото изследване се допълва и от документи от Фонд „Колекция микрофилми (КМФ) 12 – Франция“ на Държавната агенция „Архиви“ на Република България.

Политиката на западната държава за гарантиране на религиозния протекторат в Близкия изток се разглежда от Р. Пиньон, Метелю, Р. Едуардс, Ж.-П. Фарганел, Авио дьо Пиолан; А. Больо-Лерой, С.-М. Жирарден,

¹ Изготвянето на статията е финансирано със стипендия като дейност по докторантски проект на Университетския комплекс по хуманитаристика „Алма Матер“ (Договор № 683/ 03.07.2013 г.) и в изпълнение на Договор с МОМН № ДУНК01-1/ 22.12.2009 г.

² Образователните учреждения на Обществото на Исус в Египет не са обект на настоящото изследване. Османската провинция е под английска окупация от 1882 г.

Л. дьо Бодикур, С. Елдъров и др. Френското икономическо проникване в Османската империя е засегнато от Р. Мантран, Е. Салвадор и др. Приноси в изследването на режима на капитулациите и ролята им за подпомагане дейността на религиозните ордени и общества има в изследванията на Р. Мантран, Л. Пиньо, П. Галеб, А. Алиоти, Ф. Буве, Л.-Ж.-Д. Феро-Жиро. Проблемът за отстояването на позициите на Франция в Ориента срещу влиянието на Англия, Русия, Австрия и Германия частично е застъпен от И. Тодев, Ж. Кастелан, Ж. Тоби, Д. Панзак и др. Разпространението на католическите мисии в Мала Азия и източните провинции на Османската империя е основна тема в съчинението на П. Лесур. Политиката на утвърждаване на френските културни интереси в Османската империя е обект на изследванията на Е. Аксой, Х. Лорънс, Дьо Гонто-Брион, К. Санчес-Съмнър и др. Взаимоотношенията между Париж и Ватикана частично са засегнати от С. Елдъров, В. Тълкова-Заимова и Л. Генова. В трудовете на С. Дамянов, Н. Генчев и патриарх Кирил е отразено католическото проникване в Ориента през XIX в., като се поставя акцент върху отрицателното му влияние върху местното православно население.

Отделни аспекти от историята и дейността на Центъра за разпространение на вярата в териториите на Османската империя са частично засегнати от А. Гаско и Н. Генчев. Основаването и структурата на Фондацията на източните училища отчасти е отразено от Ш. Лавижери, М. Валон и Н. Генчев. За изясняване на функционирането и финансирането на двете организации допринасят достъпните броеве на официалните им издания: „Католическите мисии“ („Les Missions catholiques“), „Анали на разпространението на вярата“ („Annales de la propagation de la foi“) и „Дело на Фондацията на източните училища“ („Oeuvre des Ecoles d’Orient“). За изясняване ролята на организацията Алианс франсез (Alliance française) приноси имат Л. Виньон, М. Пласар и Р. Мариангела. Дейността на органите на френската администрация и на Комитета за защита на френските интереси в Ориента (Comité de defense des intérêts français en Orient) на териториите на Османската империя са основна тема в трудовете на Ж. Тоби, М. Перно, Ж-Ф. Мошон и А. Утрей.

В изследването на историята на Обществото на Исус и взаимоотношенията му със Св. Престол приноси имат М. Арнолд и Ф. Луизие. Популярността и организирането на колежите на католическия орден през XVI – XVIII в. се разглежда от А. Романо. Установяването на йезуитите в Османската империя е засегнато от Ж. Кретино-Жоли и Е. Льогран. Изграждането на учебната мрежа на религиозното общество в Сирия и Ливан от началото на 30-те години на XIX в. до Първата световна война е застъпено частично от Б. Пужола, М. Барес, А. Бру, К. Алар, М. Перно, К. Хайрала и др. Развитието на университета „Св. Йосиф“ в Бейрут е отразено в публикациите на Р. Херцстайн и Ш. Вердей. Акцент върху създаването и функционирането на Факултета по

медицина и фармация в елитното учебно заведение е поставен в изследванията на Ж. Дюкор и Жербер. Частични приноси в представянето на училищата, контролирани от йезуитите в Мала Азия по време на разглеждания в настоящото изложение период, имат В. Кюине, Ф. Луизие, Ж.-Б. Пиоле, Г. Жибер, М. Перно и А. Бру и др.

* * *

В резултат на успешно проведената завоевателна политика от края на XIV в. до XVI в. Османската империя разпростира териториите си в Югоизточна Европа. Християнските държави, които по това време са въввлечени в териториални и национални конфликти, не съумяват да отблъснат експанзията на турците. Европейските страни са принудени да проявят известна търпимост към новата военна сила в Източното Средиземноморие. Франция е първата европейска държава, която сключва съюз със султанска Турция през 1528 г. Крал Франсоа I (1515 – 1547) води изтощителна война с Хабсбургите, които в същото време се опитват да изтласкат османците от Източна Европа. В лицето на султан Сюлейман I (1520 – 1566) френският монарх намира необходимия му в този момент стратегически съюзник, а с ратифицирането на Договора за мир, дружба и търговия от 1535 г. получава изключителна възможност за засилване на влиянието си в Ориента. Спогодбата е първата специфична конвенция (капитулация), регламентираща търговските права, които получава Франция в отношенията си с Османската империя. Наред с икономическите привилегии, в разпоредбите на споразумението е упоменато, че поданиците на западната държава се ползват с широк съдебен имунитет спрямо турските власти. Освен това е защитено правото им да изповядват своята религия. През следващите четири столетия до началото на Първата световна война (1914 – 1918) капитулациите непрекъснато се подновяват, което позволява на Франция да затвърди своето преобладаващо икономическо, политическо и културно влияние в Леванта. Основна линия в политиката на западната държава става запазването целостта на Османската империя. Така Франция получава, от една страна, привилегирован достъп до суровините в Близкия изток, а от друга, стратегически съюзник срещу Русия и Хабсбургската монархия (Австрия). В периода от средата на XVI в. до началото на Първата световна война традиционно добрите отношения между двете държави се влошават през 1798 г., когато в Египет е изпратен експедиционен корпус начело с Наполеон Бонапарт, и през 30-те години на XIX в. заради покрепата на Франция за египетския управител Мохамед Али срещу централната султанска власт. Въпреки това, западната държава успява да възстанови политическото си влияние над Истанбул и да затвърди в следващите десетилетия водещите си стратегически позиции в Източното Средиземноморие. Показателно за успешната дългогодишна икономическа експанзия в териториите на Османската империя е, че

размерът на вложените френски капитали в търговията и в инфраструктурни проекти през 1914 г. е 65% от всички чуждестранни инвестиции³.

С капитулациите от 1604 г., 1673 г. и 1740 г. Франция получава изключителни права за защита на католиците в Леванта. Протекторатът включва опека над всички католици в Османската империя, включително маронитите в Ливан и католическите общности на гърците и арменците. Чрез двустранните конвенции западната държава поема покровителството на Светите места и на всички административни структури на Ватикана, намиращи се на териториите на султанската империя⁴.

Правата, които Франция получава от капитулациите, ѝ позволяват да гарантира своите икономически и геополитически интереси във важния стратегически район на Близкия изток. Тук се намират подстъпите за търговско проникване от Европа към Азия. Това е опорен пункт, който, освен с природните си ресурси, има важно значение за контрола на тази част от Средиземноморието. Ето защо в същите територии се преплитат интересите на всички Велики сили, най-вече на Русия, Англия, Австрия, а след 1871 г. и Германия, които използват различни инструменти за налагане на политиката си. Облягайки се на протектората над католицизма в Ориента, Франция в сътрудничество със Св. Престол подпомага и финансира различните ре-

³ **Кастелан, Ж.** История на Балканите. XVI – XX в. София, 2002, с. 103; **Тодев, И.** Франция, Ватиканът и Българското възраждане. – В: **Галабер, В.** Дневник. Т. 1 (1862 – 1866). София, 1998, с. XVIII; **История на Османската империя.** Под ред. на Робер Мангран. София, 1999, с. 236; **Bouvet, F.** La Turquie et les cabinets de l'Europe depuis le XVe siecle ou Question d'Orient. Paris, 1853, p. 272; **Aliotti, A.** Des Français en Turquie spécialement au point de vue de la propriété immobilière et du régime successoral. Paris, 1900, p. 29 – 32; **Aksoy, E.** La francophonie en Turquie de l'Empire à nos jours. // *Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde*, 38/39, 2007, p. 57 – 59; **Laurens, H.** Le Liban et l'occident. Recit d'un parcours. // *Vingtième Siecle. Revue d'Histoire*, No 32, octobre-décembre 1991, p. 27; **Farganel, J-P.** Les échelles du Levant dans la tourmente des conflits méditerranéens au XVIIIe siècle: la défense des intérêts français au fil du temps. // *Cahiers de la Méditerranée*, 70, 2005, p. 1 – 15; **Panzac, D.** Révolution française et Méditerranée musulmane. Deux siècles d'ambiguïté. // *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, No 52 – 53, 1989, p. 10 – 18; **De Gontaut-Brion, R.** Comment la France s'est installée en Syrie (1918 – 1919). Paris, 1922, p. 1 – 2; **Salvador, E.** Histoire commerciale, politique et diplomatique des échelles du Levant: L'Orient, Marseille et la Méditerranée. Paris, 1857, p. 191 – 244.

⁴ **Ghaleb, P.** Le Protectorat religieux de la France en Orient. Étude historique et politique. Avignon, 1913, p. 64 – 66; **Metellus-** Politique de la France au Proche-Orient. // *Politique étrangère*, No 6, 1955, 20e année, p. 677 – 678; **Pingaud, L.** Choiseul-Gouffier. La France en Orient sous Louis XVI. Paris, 1887, p. 1 – 2; **Feraud-Giraud, L.-J.-D.** La Juridiction française dans les échelles du Levant et de Barbarie. Т. 2. Paris, 1866, p. 77 – 78; **Кирил, патриарх Български.** Католическата пропаганда сред българите през втората половина на XIX век. Т. 1 (1859 – 1865). София, 1962, с. 77 – 78; Ministère des Affaires étrangères et européennes de la République française, Archives diplomatiques (AMAE), Mémoires et documents, Turquie, t. 4, f. 4 – 19; t. 33, f. 512 – 517; t. 129, f. 387 – 388.

лигиозни учреждения и така утвърждава културното и икономическото си влияние. Западната държава е твърда в политиката си за покровителство на многобройните католици, населяващи най-вече Сирия, Палестина и Ливан. На два пъти през разглеждания в изложението период (1835 – 1914) Франция отстоява позициите си със сила. Една от причините за Кримската война (1853 – 1856) е спорът за опеката над Светите места с Русия. Четири години по-късно френски експедиционен корпус навлиза в Ливан, за да осигури защита на католиците маронити, подложени в този момент на кървави репресии от мюсюлманите друзи. Следва международна конвенция от 9 юни 1861 г., подписана от посланиците на Великите сили и от турска страна, която предоставя автономен статут на областта. Франция има голям принос за възстановяването на пострадалите от размириците територии. След края на Първата световна война западната държава успява да затвърди получените придобивки, свързани с протекцията на религиозните институции в този район, като отстоява позициите си пред английските власти, окупирали по силата на Севърския договор от 10 август 1920 г. териториите на Палестина, Йордания и Месопотамия⁵.

Католическите мисионери получават солидна защита от френския религиозен протекторат в Ориента. Това позволява на свещениците и монахините от многобройните религиозни и образователни общества да развият мащабна благотворителна и просветна дейност в териториите на Османската империя. Първите католически мисии в Близкия изток се изграждат от ордените на францисканците⁶ и доминиканците⁷ през XIII в., а три века след това свои

⁵ AMAE, *Memoires et documents, Turquie* t. 44, f. 395; t. 127, f. 433 – 436; *Ibid.*, *Correspondance politique, Turquie*, t. 353, f. 360 – 362; *Ibid.*, *Correspondance politique des consuls, Turquie-Jerusalem*, t. 23, f. 145 – 160; *Ibid.*, *Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Saint-Siege*, t. 29, f. 16 – 20, 26 – 27, 52 – 55; t. 44, f. 171 – 176; t. 50, f. 23; *La Syrie devant L'Europe*. Paris, 1861; **Girardin, Saint-Marc**. *La Syrie en 1861. Condition des chrétiens en Orient*. Paris, 1862; **Edwards, R.** *La Syrie 1840 – 1862*. Paris, 1862, p. 285; **Aviau de Piolant, V-te d'**. *La defence des interets catholiques en Terre-Sainte et en Asie-Mineure*. Paris, 1886, p. 10; **Baudicour, L. de**. *La France au Liban*. Paris, 1879; *Correspondance d'Orient*, No 77, 1-er Decembre 1911, p. 522; *История на Османската империя...*, с. 660 – 661; **Дамянов, С.** *Френската политика на Балканите 1829-1853*. София, 1977, с. 251 – 258.

⁶ Първата мисия на ордена в Близкия изток е основана през 1219 г. лично от св. Франциск от Асизи. От средата на XIV в. религиозното общество поема грижата за всички католически светилища на територията на Палестина и Галилея. Благодарение на френския протекторат вицепровинцията на францисканците Света земя администрира многобройни училища в Източните територии на Османската империя.

⁷ Орденът на доминиканците е основан в началото на XIII в. във Франция. Монасите изграждат първите си учреждения в Леванта през 1222 г. От средата на XIX в. папата поверява на френските свещеници управлението на мисията в Мосул.

учреждения създават капуцините⁸, йезуитите, и босите кармелити⁹. Получили подкрепата от френския държавен апарат и подпомагани от Ватикана, през следващите десетилетия те основават и ръководят голям брой просветни учреждения във всеки един от вилаетите на Турция. Така френската образователна система става достъпна не само за местните католици, а и за голям брой младежи от останалите общности в империята. През разглеждания в предлаганата статия период, освен посочените по-горе религиозни ордени, участие в разпространението на френската учебна система в територията на султанската държава вземат още десетки католически организации, като според данни на френското Външно министерство в началото на ХХ в. те са повече от двадесет и пет. Благодарение на тези образователни учреждения младежите в Турция се докосват до западната култура и това им помага, особено на възпитаниците на колежа и университета на йезуитите в Бейрут, да станат кадровата основа за административните и управленски структури на реформиращата се империя. Утвърдили своя авторитет, просветните институции приемат и много младежи от съседните страни. Католическите училища се налагат като водещи сред чуждите учебни заведения в султанската империя и по този начин се превръщат в основен инструмент за налагането на преобладаващо културно влияние в Ориента. Западната държава отделя огромен административен и финансов ресурс за контрола и субсидирането им. За това красноречиво говори фактът, че от цялата служебна кореспонденция на Генералното консулство на Франция в Бейрут за 1893 г., която по официални данни възлиза на 1488 приети и изпратени писма, близо една пета се отнася за религиозните просветни учреждения¹⁰.

Правителствата на Третата република предприемат редица законодателни мерки против религиозните конгрегации. Това води до влошаване на отношенията със Св. Престол и до скъсване на дипломатическите отношения с Ва-

⁸ Религиозното общество е разклонение на Францисканския орден. В края на XVI в., няколко десетилетия след основаването му, орденът успява да разшири своята благотворителна и просветна дейност в териториите на султанска Турция. В периода от средата на XIX в. до Първата световна война френските свещеници управляват развита просветна мрежа в Близкия изток.

⁹ Орденът е разклонение на Ордена на Пресветата Дева Мария от планината Кармел. В началото на ХХ в. мисионерите администрират просветни учреждения в източните провинции на Османската империя.

¹⁰ **Lesourd, P.** Histoire des missions catholiques. Paris, 1937, p. 186 – 204; **Feraud-Giraud, L.-J.-D.** La Juridiction française... T. 2, p. 77 – 78; **Sanchez-Summener, K.** Les langues entre elles dans la Jerusalem ottomane (1880 – 1914). Les ecoles missionnaires francaises. // *Documents pour l'histoire du francais langue etrangere ou seconde*, No 43, 2009, p. 119 – 143; ЦДА, КМФ 12, инв. № 546/ 7, 111 – 121 к.; АМАЕ, *Correspondance politique, Turquie*, t. 528, f. 60 – 62; *Ibid.*, *Correspondance politique des consuls, Turquie-Damas*, t. 12, f. 30; *Ibid.*, *Turquie-Beyrouth*, t. 38, f. 189 – 205; *Ibid.*, *Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Saint-Siege*, t. 42, f. 30 – 45.

тикана през 1904 г. Със закон от 1905 г. се обявява отделянето на Църквата от държавата. Тези разпоредби обаче не засягат външната политика на западната държава. Френските държавници продължават да се опират на религиозния протекторат като основно средство за отстояване на стратегическите интереси в Близкия изток. Гласуват се промени в републиканския бюджет, в които значително се увеличава размерът на годишната субсидия за мисионерите в Ориента, а през 1901 г. в Митилини и през 1913 г. в Истанбул са сключени договарености, които потвърждават привилегиите на католиците в териториите на Османската империя¹¹.

За да разшири проникването си в Леванта, Франция отделя голямо внимание на изграждането и финансирането на многобройни учебни учреждения на територията на Османската империя. Разпространението на френския език и култура са важна предпоставка за доминирането на западната държава в региона. Това става в благоприятен момент, тъй като теократична Турция, изгубила величието си след завоеванията на Сюлейман I (1520 – 1566), търси пътища за своето обновление, като по този начин стане равностойна сила на международната сцена. Първите френски учебни заведения са открити още през XVI в., но са най-популярни след 30-те години на XIX в., което е свързано с времето на Танзимата (1839 – 1878). Това е период на засилени реформи в Турция. Те се изразяват в модернизирание на институциите и държавния апарат по европейски модел. Промените са във всички сфери и се отразяват на цялото османско общество. Дадени са редица допълнителни права и привилегии на поданиците и учрежденията на западните държави¹².

С покрепата на държавните органи функционират многобройни организации, чрез които се подпомага и контролира делото на френските религиозни ордени и общества по света. На 3 май 1822 г. в Лион по инициатива на монсенъор Дюбур и на Полин-Мари Жарико се създава *Център за разпространение на вярата (L'Oeuvre de la propagation de la foi)* с идеята да продължи и разшири делото на основаната през 1663 г. в Париж Конгрегация на чуждестранните мисии (Congregation des Missions Etrangeres), която в пър-

¹¹ AMAE, Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Saint-Siege, t. 45, f. 107; t. 51, f. 110 – 111; ЦДА, КМФ 12, Инв. № 633/ 8, 247 к.; Елдьров, С. Католиците в България (1878 – 1989). София, 2002, с. 91; Leroy-Beaulieu, A. Les Congregations Religieuses et l'expansion de la France. Paris, 1904, p. 56 – 60; Mochon, J.-Ph. Le Consul General de France a Jerusalem; aspects historiques, juridiques et politiques de ses fonctions. // *Annuaire français de droit international*, Vol. 42, 1996, p. 935; *Revue du monde catholique*. T. 160. Paris, 1904, p. 452 – 455; *Petites Annales*. T. 1, 1900, p. 12 – 13; *Supplement aux Petites Annales*, No 21, 15 septembre 1901, p. 6 – 16.

¹² Aksoy, E. La francophonie..., p. 60 – 61; Thobie, J. L'agonie de „l'homme malade” et l'ambiguïté des médecins occidentales. // *Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée*, No 50, 1988, p. 19 – 20; Генчев, Н. Франция в българското духовно Възраждане. София, 1979, с. 101.

вата четвърт и средата на XIX в. е съсредоточила дейността си предимно в Далечния изток. През следващите години организацията се налага като един от основните инструменти за отстояване на културната експанзия на Франция в Ориента¹³. Приет е принципът на универсиализма и до края на месец май 1822 г. са изработени основни правила и устав. Утвърдено е и ръководството на обществото. За президент е избран Дьо Верна, за вицепрезидент – Беноас Коста, за ковчезник – Д’Еркуюле, а за секретар – Дидие Петит, който в началото на юни заминава за Париж, за да организира създаването на Върховен съвет на Центъра за разпространение на вярата. На специално съвещание се събират кардинал Дьо Крой, главен свещеник на държавата, абат Перол, принц Дьо Полиняк, маркиз Дьо Ривиер, граф Дьо Сенст-Пилсаш, дук Дьо Роан и Дьо Халер, които приемат каузата и на следващата им среща на 27 юли с. г. в замъка Тюйлери създават Централен съвет на Севера в Лион и Съвет в Париж. Върховният съвет престава да съществува след революцията от 1830 г. и оттогава делата на Центъра за разпространение на вярата се дирижират съвместно от двата съвета в Лион и Париж. След Дьо Верна начело на Централния съвет в Лион през годините са Дьо Жес (до 1854 г.), Тере (до 1859 г.), Дьо Прандиер (до 1868 г.), граф Франциск дьо Гаре (до 1898 г.). Централният съвет в Париж се ръководи от граф Сенст-Пилсаш (до 1826 г.), граф Фердинанд дьо Бертие (до 1833 г.), абат Матийо, абат Саландър, Алфонс дьо ла Буйери (1839 – 1847), Берар дьо Глажо (1847 – 1865), Годри (1865 – 1873), Леон Колен дьо Вердие (1873 – 1885) и Шарл Амел.

Скоро след учредяването си обществената организация е призната от Св. Престол и съвместно с Конгрегацията за пропаганда на вярата (*La Congregation de la Propagande*)¹⁴ осъществява в следващите десетилетия широкомащабна дейност за направляване и субсидиране на френските религиозни ордени по света. Центърът за разпространение на вярата започва да функционира веднага след създаването си. От месец юни 1822 г. до месец май 1823 г. са събрани приходи на стойност 22 915 франка и 15 сантима. Разходите за същия период са 2235 франка. Сумата от 20 680 франка и 35 сантима е депозирана в касата на Върховния съвет и е разпределена на три равни части между мисиите в

¹³ Генчев, Н. Франция..., с. 105; Marshall, T. *Les missions chrétiennes*. Т. 2. Paris, 1865, р. 581 – 587; Лапнау, А. *Nos missionnaires*. Paris, 1886.

¹⁴ Конгрегацията за пропаганда на вярата към Ватикана е учредена от папа Григорий XV (1621 – 1623) през 1622 г. със задачата да популяризира и разпространява католицизма в целия свят. Организацията е един от ръководните центрове на католическите мисии и всяка година получава значителни суми, включително и от Франция, за своята дейност (*Encyclopédie catholique*. Т. 9. Paris, 1846, р. 304; *Annales de la propagation de la foi* (по-нататък *APF*). Т. 60, 1888, р. 124; Vignon, L. *L’expansion de la France*. Paris, 1892, р. 273 – 274; Тъпкова-Займова, В., Генова, Л. Френските училища в България и католическата духовна култура (втората половина на XIX – XX в.). – В: Католическата духовна култура и нейното присъствие и влияние в България. София, 1992, с. 295).

Ориента, тези в Луизиана и в Кентъки. Десет години по-късно приходите са 309 947 франка и 26 сантима и са разпределени по следния начин: мисиите в Азия и Леванта получават 148 400 франка, а мисиите в Америка – 131 600 франка. Всичко това показва, че още от самото начало на своето съществуване организацията отделя голямо внимание и средства за развитието и пропагандирането на католицизма и неговите учреждения в териториите на Османската империя, като немалка част от тях са определени за изграждане и издръжка на учебните заведения, които се управляват от религиозните ордени и общества¹⁵.

През 1900 г. приходите са в размер на 6 848 701 франка¹⁶. В навечерието на Първата световна война през 1913 г. организацията получава приходи на стойност 8 114 983 франка. За 99 години от 1822 до 1921 г. Центърът за разпространение на вярата усвоява от дарения и използва за дейността си 485 204 668 франка и 73 сантима, като 278 037 532 франка и 32 сантима – повече от половината от тях, са събрани от Франция¹⁷.

След поражението на Русия в Кримската война (1853 – 1856) Франция в сътрудничество с Ватикана засилва подкрепата си над католическите общества. На 4 април 1856 г. е учредена *Фондация на източните училища (Oeuvre des écoles d'Orient)* – обществено сдружение, което е подчинено на Центъра за разпространение на вярата. Организацията си поставя за цел да помогне за утвърждаването на френското културно проникване в Ориента. Непосредствено след учредяването си Фондацията избира ръководни органи, които да санкционират и координират планираната мащабна работа. Почетен председател на организацията е маршал Боске, за председател е избран контраадмирал Матийо, заместник-председатели са барон Коши и Льонорман, генерален секретар е М. Валон, за секретари са номинирани Т. Бодикур, Ботенкур и Х. Мерсие дьо Лакомб, ковчезник е М. Лакомб. Административният комитет се състои от: виконт Дьо Мелун – президент; граф Дьо Берту; маркиз Дьо Гонто Сен-Бланкар; Корнуде – държавен съветник; Дьо Мас-Латри – ръководител на секция в Имперските архиви; барон Дьо Монтини и граф Мелкиор дьо Вогюе. Генералният съвет е формиран от 96 благородници и от висши държавни и военни служители. Създаден е и Комитет на дамите покровителки начело с председател контеса Буйери. Заместник-председатели са дукеса Дьо Фитц-Джеймс и маркиза Дьо Габриак. За секретари са определени Сазерак дьо Форж и Симар. Към комитета има и съветници в лицето на виконтеса Беноас д'Ази, контеса Шарл Ташер дьо ла Пажери. Към ръководството на Фондацията със съвещателни функции са привлечени и редица представители на религиозните общества.

¹⁵ Генчев, Н. Франция..., с. 105; Guasco, A. L'Oeuvre de la propagation de la foi. Ses origines. Ses Commencements. – Ses Progrès. Paris, 1911; APF, T. 50, 1878, p. 315 – 319.

¹⁶ APF. T. 73, 1901, p. 186.

¹⁷ Ibid. T. 94, 1922, p. 115 – 118.

Фондацията е одобрена от Ватикана, получава благословията на папа Пий IX (1846 – 1878) и започва своята работа за подпомагане и укрепване на учебните заведения на френските католици в Ориента. През 1857 г. приходите на организацията са в размер на 12 000 франка, половината от тях идват от благотворителните разпродажби, организирани от Комитета на дамите покровителки. Останалите средства са набрани от дарения и от членски внос. Първото голямо дарение – 5000 франка, което прави Фондацията, е за основаването на болница за жени и учебно заведение под ръководството на върховната началничка на Сестрите на милосърдието¹⁸ в Бейрут. Същата година са субсидирани Сестрите мариаметки с 1100 франка. Решено е да се отпуснат 562 франка и 50 сантима за купуване на нова преса за печатницата на йезуитите в Газир, в замяна на което те ще изпращат книги на Сестрите на милосърдието в Бейрут. За печатарски букви и за хартия, необходими за издаването на арабско-френски речник със сирийски идиоми, който ще бъде полезен в учебния процес в Близкия изток, са похарчени 2363 франка.

Фондацията на източните училища разгръща мащабна дейност за популяризиране и подпомагане на френските учебни учреждения в Османската империя. За периода от 17 юли 1860 г. до 6 март 1861 г. са отпуснати средства за териториите на Сирия и Палестина в размер на 1 575 159 франка и 14 сантима. През 1885 г. организацията, с помощта на средствата, които успява да набере от дарения и от субсидии на правителството, финансира 500 католически училища в Ориента, където близо 40 000 младежи получават образование благодарение на 1200 преподаватели¹⁹.

Центърът за разпространение на вярата и Фондацията на източните училища са основните организации, чрез които Франция направлява и субсидира католическите учреждения в Османската империя. Фактът, че в ръководните им органи присъстват много светски лица, голяма част от които са висши държавни служители, показва важноста на разпространението на учебното

¹⁸ Конгрегацията „Сестри на милосърдието“ (Сестри Викентинки) е основана през 1633 г. във Франция от св. Венсан дьо Пол и Луиза дьо Марияк, която става първата върховна ръководителка на организацията. Монахините се установяват в Турция през 1839 г. В следващите години до началото на Първата световна война Сестрите на милосърдието разширяват и укрепват своята учебна мрежа в териториите на Османската империя и имат значителен принос в разпространението на френската образователна мрежа в Ориента.

¹⁹ Lavigerie, C. *Oeuvre des écoles d'Orient, son origine, son organisation, son but, ses privilèges*, lettre de S. E. le cardinal Lavigerie à M. E. Beluze, pour servir de préface à la vie de Mgr Dauphin, ancien directeur général de l'œuvre. Paris, 1886, p. 43 – 54; *Rapport, fait au Conseil général de l'Oeuvre des Ecoles de l'Orient, sur les travaux de la société pendant l'année 1856*, par M. H. Wallon, Secrétaire général de l'œuvre. Paris, 1857; *Oeuvre des écoles d'Orient. Souscription recueillie en faveur des chrétiens de Syrie. Rapport de M. l'abbé Lavigerie*. Paris, 1861, p. 63 – 66; *Oeuvre des Ecoles d'Orient* (по нататък *OEO*). Т. 1, 1861, p. 1 – 2, 8 – 9; Т. 14, 1888, p. 248 – 249.

дело в процеса на налагане на държавните интереси в Леванта. За засилване на културното проникване в Ориента, наред с посочените по-горе сдружения, се създават редица обществени движения и комитети, които подпомагат налагането на френската култура и образование в Близкия изток и Турция. През 1883 г. се учредява фондацията *Алианс франсез (Alliance française)* като международно движение, което има за цел разпространението на френския език по света, организиране на културни мероприятия, обединяване в чужбина на приятелите на Франция и развиване на познание и вкус към франкофонската култура. До началото на Първата световна война организацията отпуска значителни средства за функциониращите католически училища в териториите на Османската империя²⁰.

С финансовата помощ на Търговската камара в Париж, банката „Лионски кредит“, „Банк отоман“ и на арменската общност във френската столица през 1909 г. е учреден *Комитет за защита на френските интереси в Ориента (Comite de defense des intérêts français en Orient)*. За председател е избран А. Рибо. Заместник-председатели са Л. Буржоа, П. Дешанел, Лавис и маркиз Дьо Реверсо. В състава на сдружението са включени редица общественици, бивши и настоящи висши държавни служители. Те се обединяват в инициативата за утвърждаване на френското влияние в Близкия изток. Редакторът на „Журнал дьо деба“ (*Journal de Débats*) Морис Перно е командирован в Турция и Египет от Комитета със задачата да направи оценка на състоянието на намиращите се там френски културни учреждения. През 1912 г. представителят на популярния ежедневник публикува доклад за извършената от него работа в изпълнение на възложената му задача. Изводите, които прави, са, че както светските, така и религиозните учебни заведения допринасят значително със своята дейност за разпространението на френската култура в региона. Според Перно са необходими още средства за тяхното подпомогане, тъй като получаваните за момента субсидии са недостатъчни за поддръжката на френските католически мисии в Ориента. В изготвения доклад е направен обстоен преглед на учебното дело в Османската империя и се дава представа за състоянието на действащите там училища. В Истанбул и околностите образование във френски учебни заведения получават 8425 възпитаници, в Мала Азия и Архипелага (става въпрос за островите Родос, Хиос, Лемнос и Имброс) броят на учениците достига 17 303, в Сирия и Палестина има 49 101 ученици, в Месопотамия – 12 914. Това са общо 49 389 момчета и 38 354 момичета, които получават образованието си във френските светски и религиозни училища. От тях 97% са поданици на Османската империя, 2,6% са чужденци, а 0,4% са французи. Оценена е важноста на католическите учебни заведения, тъй като

²⁰ Vignon, L. L'expansion..., p. 273 – 274; Plassard, M. L'Alliance française. Paris, 1887, p. 4; Mariangela, R. Le projet politique de la langue française. Le rôle de l'Alliance française. // *Politix*, Vol. 9, No 36, Quatrième trimestre, 1996, p. 82 – 91.

от общо 36 училища, даващи диплом за средно образование и обучаващи 7023 възпитаници, 28 се ръководят от френските религиозни ордени и общества, а само 8 са светски. Католическите дават образование на 5636 (80%) ученици, а светските – на 1387 (20%).

Чрез своя бюрократичен апарат френската държава направлява функционирането на всички обществени организации, които контролират непосредствено дейността на мисионерите в Близкия изток. Ежегодно се отпускат големи суми за пропагандиране и налагане на френското влияние в този стратегически важен регион. Годишната субсидия за Ориента за 1906 г. е определена на 800 000 франка, а от 1909 г. до 1914 г. са отпуснати общо 6 390 000 франка. От тях между 70 и 75% са предназначени за Османската империя. За значението, което Франция отдава на развитието на подопечните ѝ учебни заведения в Леванта, красноречиво говори фактът, че между 80 и 90% от тези дотации са предназначени за тяхната издръжка. През 1914 г. се създава със санкцията на парламента Специална комисия за разширяване на френското влияние в Ориента и по-специално в Сирия, която предвижда 123 000 франка за подпомагане на съществуващите там учебни и болнични учреждения. За координация и контрол на всички културни институти в Османската империя и Близкия изток към Министерството на външните работи през 1911 г. се формира Бюро за френските училища и дела в чужбина (*Bureau des Ecoles et des Oeuvres françaises a l'étranger*), което е трансформирано 9 години по-късно в Служба за френските дела в чужбина (*Service des Oeuvres françaises a l'étranger*)²¹.

* * *

Католическите ордени осъществяват прякото управление и администриране на религиозните просветни институции в Ориента. В периода от средата на 30-те години на XX в. до началото на Първата световна война монасите от *Обществото на Исус (Compagnie de Jesus)*, познато още като Орден на йезуитите, изграждат солидна мрежа от учебни заведения в централната част на Мала Азия и в източните територии на султанска Турция и през годините се налагат като водещи пропагандатори на френското културно влияние в региона.

²¹ **Thobie, J.** L'importance des écoles dans la diffusion du français dans l'Empire ottoman au début du XXe siècle. // *Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde*, 38/39, 2007, p. 67 – 85; **Pernot, M.** Rapport sur un voyage d'étude a Constantinople en Egypte et en Turquie d'Asie (janvier – août 1912). Paris, 1912; **Outrey, A.** Histoire et principes de l'administration française des Affaires Etrangères. // *Revue française de science politique*, 3e année, No 4, 1953, p. 723 – 724; AMAE, Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Turquie, Affaires diverses, t. 492, f. 1 – 4.

Религиозната организация е създадена през 1534 г. от Игнаций Лойола, който е и неин първи върховен ръководител (наричан още супериор или генерал). Обществото е утвърдено от папа Павел III (1534 – 1549) през 1540 г. и от папа Юлий III (1550 – 1555) през 1550 г. Ордена има стройна централизирана структура. Поставя си за цел да разпространява влиянието си чрез проповеди, а така също и посредством образованието, давано в елитни религиозни школи. Постепенно йезуитите стават главната опора на Католическата църква срещу ересите, Реформацията и Просвещението.

Свещениците от Обществото на Иисус се обвързват към каузата си чрез обети, които съответстват на мястото им в йерархията. Елитът на ордена се състои от монасите дали четворна клетва, която включва обещание за лична преданост към папата. Те могат да влизат в състава на конгрегациите, които избират супериора на йезуитите. От средите им се избират ръководните длъжности на обществото: генерал, асистент, върховен секретар и провинциален ръководител, а така също управляват и учрежденията на организацията. Това са резиденциите (домовете за изповед) начело с префект; колежите, състоящи се най-малко от 13 монаси, оглавявани от ректор; присъединените колежи и резиденции под ръководството на супериор и домовете в мисиите, които са предназначени за обучението на бялото духовенство и послушниците. Най-многобройни са протосингелите (помощниците). Те основно се занимават с духовната дейност и учебните заведения на ордена. За значението, което йезуитите отдават на образованието, е показателен фактът, че според данните от каталог, публикуван в Рим през 1679 г., управляват 578 колежа и 88 семинарии в целия свят.

Организацията се превръща в най-богатия и влиятелен католически орден и започва да се меси активно в политическия живот, заради което срещу него се предприемат законодателни и репресивни мерки от страна на владетелите на Франция, Испания и Португалия. Подложен на силен натиск, папа Климент XIV (1769 – 1774) разпуска Ордена на йезуитите през 1773 г. и имуществата му са конфискувани. Папа Пий VII (1800 – 1823) възстановява Обществото на Иисус през 1814 г. и отново Ватиканът се осланя на наследниците на Игнаций Лойола за разпространението на католицизма в противовес на протестантското влияние в Европа, Африка, Азия и Новия свят²².

С активната финансова и дипломатическа подкрепа на Св. Престол и Франция йезуитите се настаняват в териториите на султанската империя още през XVI в. Те поставят основите на първата си мисия в Истанбул през 1583 г.

²² **Arnold**, M. *Les Jésuites depuis leur origine jusqu' a nos jours*. T. 1. Paris, 1846, p. 38 – 43; *Histoire générale de la naissance & des progrès de la Compagnie de Jésus, et analyse de ses Constitutions & Privilèges*. T. 1, 1761, p. 7 – 29; *Encyclopédie catholique*. T. 13. Paris, 1847, p. 288 – 312; **Romano**, A. *Les colleges jesuites dans le monde moderne (1540 – 1772)*. // *Communications*, 72, 2002, p. 129 – 136; *Revue du monde catholique*. T. 145. Paris, 1901, p. 444 – 455; *Dictionnaire des ordres religieux*. T. 2. Paris, 1863, p. 628 – 671.

и получават благословията на папа Григорий XIII (1572 – 1585). След това Обществото на Иисус основава свои бази на о. Хиос през 1590 г., в Смирна (Измир) през 1624 г., в Алеп и Дамаск през 1625 г., на о. Наксос през 1627 г., в Морея и Пелолонес през 1640 г., в Атина през 1642 г., в Одрин през 1680 г., в Солун през 1706 г. и в Антура през 1736 г. Йезуитите получават солидна подкрепа от френския държавен апарат. В резултат на активната намеса на посланика на крал Луи XIV (1643 – 1715) в Истанбул, през 1693 г. султан Ахмед II (1691 – 1695) издава ферман, с който дава пълна свобода на делата на Обществото на Иисус в териториите на Османската империя. Мисиите стават основа за разпространяването на влиянието на ордена в Турция и чрез управляваните от монасите учреждения се способства за затвърждаването на френските културни интереси в този така важен за западната държава регион.

През втората половина на XVIII в. обстановката се променя. Йезуитите са изгонени от Франция през 1764 г., а девет години след това орденът е разпуснат от Ватикана. Всички имущества и привилегии, с които се е ползвало Обществото на Иисус, са предадени в полза на лазаристите²³ с наредби на крал Луи XVI (1774 – 1792) от 1780 г. и от 1783 г.²⁴.

Скоро след възстановяването на ордена през 1814 г. от папа Пий VII (1800 – 1823), свещениците йезуити започват да изграждат наново своите мисии в Ориента. Това не е никак лесно, тъй като във важните за католицизма центрове в региона вече са се настанили представители на други религиозни конгрегации. През 1831 г. йезуитите пристигат с препоръката на папа Григорий XVI (1831 – 1846) в Бейрут и така продължават своята просветителската и благотворителна дейност в източните провинции на Османската империя. От началото на 40-те години на XIX в. монасите от Обществото на Иисус започват изграждане и организиране на образователни учреждения в Бейрут, Бикфая, Захле, Керсоан и Газир, където откриват и голяма печатница (1848). Първоначално не са посрещнати добре от френските дипломатически власти и от турската администрация²⁵.

²³ Орденът „Св. Лазар“ е основан през 1625 г. от св. Венсан дьо Пол в Париж. Лазаристите се установяват в Османската империя през 80-те години на XVIII в. и бързо се налагат като водещи пропагандатори на католицизма и на френските културни интереси в Близкия изток. Заедно с подчинената им девическа конгрегация на Сестри на милосърдието изграждат и администрират многобройни благотворителни и просветни учреждения в териториите на Османската империя.

²⁴ Du retablissement des jesuites en France. Paris, 1816, p. 1; **Legrand**, E. Relation de l'établissement des PP. de la Compagnie de Jésus en Levant. Paris, 1869, p. 5 – 54; **Cretineau-Joly**, J. Histoire religieuse, politique et littéraire de la Compagnie de Jésus. T. 5. Paris, 1845, p. 7 – 22; Actes du Gouvernement Français concernant la Congrégation de la Mission dite Saint-Lazare, fondée par Saint Vincent de Paul. Paris, 1863, p. 113 – 117; AMAE, Memoires et documents, Turquie, t. 133, f. 13 – 14.

²⁵ **Brou**, A. Les jesuites missionnaires au XIXe siecle. Bruxelles, 1908, p. 208 – 210; **Luisier**, P. Presence des jesuites en Turquie au XIXe et au XXe siecle. // *Melanges de l'Ecole*

През годините, опирайки се на богатите си традиции в образователната сфера, свещениците изграждат значителна мрежа от просветни институции и се утвърждават като сериозен фактор за разпространение на католическата култура в региона. Показателна е статистиката на йезуита С. Корно, изложена в доклад до директора на Фондацията на източните училища, съгласно която през 1870 г. Обществото на Исус управлява в териториите на Сирия и Ливан 47 начални училища с 5350 момчета и момичета²⁶. По данни на Центъра за разпространение на вярата през 1882 г. мисионерите административират в източните провинции на султанската империя резиденции в Бейрут, Газир, Хомс, Хауран, Захле, Бикфая, Сайда, Дамаск и Алеп²⁷. Постигнатите резултати от религиозното общество променят отношението на френското правителство и орденът започва да получава редовни субсидии, които му позволяват да администрира многобройните си учебни заведения в Близкия изток. В периода от 1886 г. до 1890 г. е определена ежегодна финансова помощ за училищата на свещениците в Хомс в размер на 1500 франка²⁸. Освен регулярните дотации, честа практика е отпускането на допълнителни средства за развитието на просветната дейност на наследниците на Игнаций Лойола. През 1881 г. със съдействието на Генералното консулство на западната държава в Бейрут е одобрена сумата от 9000 франка, предназначена за построяване на училище в Айнтаб (Газиантеп)²⁹. Пет години по-късно йезуитите получават от френското правителство 6000 франка за учебните заведения в Хауран³⁰. През 1895 г. Обществото на Исус е субсидирано с 18 500 франка за просветните си учреждения в Бейрут, Хомс, Сайда, Бикфая и Захле³¹. Дипломатическите представители на Франция в Османската империя са инструктирани да оказват всякаква подкрепа на религиозната организация. В потвърждение на това е фактът, че през 1861 г. със съдействието на генералния консул в Дамаск е предоставен терен за построяване на сиропиталище от мисионерите в Танаил³².

française de Rome. Moyen age. Temps modernes, T. 110, No 2, 1998, p. 784 – 785; Allard, C. *Souvenirs d'Orient. Les Echelles du Levant*. Paris, 1864, p. 80 – 81; *APF*, T. 24, 1852, p. 462 – 480; *Les Missions catholiques*. T. 7, 1875, p. 558 – 559.

²⁶ *Ibid.* T. 4, 1872, p. 620 – 621; *OEO*. T. 6, 1872, p. 132 – 133; **Poujoulat**, B. *La verite sur Syrie et expedition française*. Paris, 1861, p. 301 – 303; *AMAE, Correspondance politique des consuls, Turquie-Damas*, t. 5, f. 209 – 215; *Ibid.*, *Turquie-Alep*, t. 5, f. 204 – 205.

²⁷ *Les Missions catholiques*. T. 14, 1882, p. 601.

²⁸ *AMAE, Correspondance politique des consuls, Turquie-Beyrouth*, t. 29, f. 68; t. 30, f. 152; t. 35, f. 280.

²⁹ *Ibid.*, t. 25, f. 360 – 361.

³⁰ *Ibid.*, *Turquie-Damas*, t. 14, f. 176.

³¹ *Ibid.*, *Turquie-Beyrouth*, t. 39, f. 186.

³² *Ibid.*, t. 18, f. 110; *Ibid.*, *Turquie-Damas*, t. 9, f. 60 – 61; *Ibid.*, *Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Saint-Siege*, t. 42, f. 215.

Просветната дейност на йезуитите в Сирия и Ливан е подпомагана финансово от Фондацията на източните училища. През 1864 г. за учебните заведения, ръководени от религиозното общество, са отпуснати 6900 франка от общо 35 104 франка за образователната дейност на всички католически конгрегации в този регион³³. Двадесет години по-късно обществената организация субсидира монасите в източните провинции на султанската империя с 18 000 франка. Сумата е почти три пъти по-голяма в сравнение с тази от 1864 г. това е показателно за значението на Обществото на Исус за налагането на френските интереси в Леванта³⁴. Йезуитите са подпомагани в организирането на начални училища за момичета в Сирия и Ливан от две девически конгрегации, формирани от арабски католички. Това са създаденото през 1853 г. в Бикфая общество на *Сестрите мариаметки* и *Бедните сестри на Светото сърце*. Делата на мисионерките допринасят за разпространяването на учебната мрежа на Обществото на Исус и до най-отдалечените села в планинските райони в източните провинции на Османската империя. През 1874 г. двете религиозни организации се обединяват в конгрегацията *Сестри на Светите сърца на Исус и Мария*³⁵. Училищата, ръководени от йезуитите, добиват голяма популярност сред местното население. Младежите от различните народности и вероизповедания в многонационалната империя са привлечени от възможността за получаване на образование по западен образец. На 27 януари 1889 г. главите на 820 семейства от Алеп изпращат до Св. Престол писмо с молба за получаване благословията на папа Лъв XIII (1878 – 1903) френските йезуити да открият в града училище за момчета³⁶.

Благодарение на подкрепата, която получава от Париж, католическото общество успява да развие и да укрепи учебните си заведения в Близкия изток. По данни на Фондацията на източните училища през 1891 г. в териториите на Сирия и Ливан Орденът на йезуитите администрира 143 просветни учреждения с 8610 ученици, от които 5593 са момчета, а 3017 са момичета. Мнозинството от младежите са от католическите общности на маронитите, гърците, сирийците, арменците и халдейците и поданици на западни държави, изповядващи католицизма (7484). Останалите ученици са православни – 972, евреи – 25, и 129 са мюсюлмани. Персоналът на образователните заведения се състои от общо 224 преподаватели. От тях 144 свещеници от местното население и светски учители обучават момчетата, а 70 мисионерки и 10 светски учителки ръководят класовете за момичета³⁷. Три години по-късно в доклад

³³ *OEO*. Т. 3, 1865, р. 331 – 333.

³⁴ *Ibid*. Т. 13, 1886, р. 117, 121, 123.

³⁵ *Ibid*. Т. 1, 1861, р. 15, 27 – 32; Т. 9, 1878, р. 50; Т. 11, 1882, р. 219; **Brou**, A. *Les jésuites...*, р. 211; AMAE, *Correspondance politique et commerciale*, Nouvelle serie, Saint-Siege, t. 30, f. 92.

³⁶ AMAE, *Correspondance politique des consuls*, Turquie-Alep, t. 8, f. 20 – 23.

³⁷ *OEO*. Т. 16, 1892, р. 336.

на генералния консул в Сирия М. Камбон до посланика на Франция в Истанбул се прави преглед на състоянието на религиозните просветни институции в източните провинции на султанската империя. Дипломатът отчита голямото значение на многобройните начални училища на йезуитите в този регион за упражняване на културното влияние на западната държава. Според изложената в доклада статистика мисионерите администрират 154 просветни заведения с класове за повече от 8000 момчета и 35 образователни учреждения с над 2800 момичета³⁸.

През 1901 г. орденът обучава в общо 191 училища 14 175 младежи в рамките на Османската империя. Показаните данни са красноречив пример за ролята на йезуитите в пропагандирането на френската образователна система в източните територии на Турция. В годините до Първата световна война религиозното общество се утвърждава като един от основните инструменти за разпространение на католицизма в този регион³⁹.

Наред с успехите в разпространението на безплатно начално образование, Обществото на Иисус изгражда в Ливан елитни средни учебни заведения. През 1844 г. свещениците се установяват в Газир, закупуват за сумата от 40 000 франка двореца на емир Хасан Шехаб и основават там Голяма източна семинария и колеж, които през годините се утвърждават като водещи учебни заведения в Близкия изток, като привличат за свои възпитаници децата на европейския и местния елит в региона. Значението им за разпространяването на католицизма и западните ценности е оценено от френската държава и те получават значителна финансова и политическа подкрепа⁴⁰. Периодично се отпускат стипендии, които дават възможност и на някои от по-бедните семейства да получат качествено образование в духа на йезуитската педагогика. Фондацията на източните училища подпомага български младежи за обучението им в Голямата източна семинария в Газир. Според достъпните данни отпуснатите суми са: за 1862 г. – 2600 франка⁴¹; за 1863 г. – 1200⁴²; за 1866 г. – 2000⁴³; за 1867 г. сумата е 1600 франка⁴⁴; за 1868 г. – 2000⁴⁵, и за 1869 г. – 1600 франка⁴⁶.

³⁸ AMAE, Correspondance politique des consuls, Turquie-Beyrouth, t. 38, f. 240 – 241.

³⁹ Barres, M. Une enquete aux pays du Levant. Paris, 1923, p. 15 – 16; *Bulletin des congrégations*. 6-e année, No 295, 8 septembre 1901. p. 618 – 619; *Les Missions catholiques*. T. 34, 1902, p. 115 – 117, 127 – 130; T. 41, 1909, p. 159 – 160; T. 46, 1914, p. 373 – 374.

⁴⁰ Khairallah, K. La Syrie. Territoire. Origines ethniques et politiques. Evolution. Paris, 1912, p. 46; AMAE, Memoires et documents, Turquie, t. 122, f. 365 – 366; *Ibid.*, Correspondance politique des consuls, Turquie-Beyrouth, t. 13, f. 156-157; *Revue du monde musulman*. T. 19. Paris, 1912, p. 46 – 47; *OEO*. T. 1, 1861, p. 10; T. 5, 1869, p. 371 – 374.

⁴¹ *Ibid.* T. 2, 1863, p. 241.

⁴² *Ibid.* T. 3, 1865, p. 148.

⁴³ *Ibid.* T. 4, 1867, p. 292.

⁴⁴ *Ibid.* T. 5, 1869, p. 102.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 263.

⁴⁶ *Ibid.* T. 6, 1872, p. 111.

За да противодейства на чуждата културна пропаганда и най-вече на добилия престиж Сирийски протестантски колеж (Syrian Protestant College), управляван от американски мисионери в главния икономически и политически център на Ливан, Ватиканът издава декрет за преместване на елитното средно училище и духовното заведение на йезуитите в Бейрут през 1875 г.⁴⁷

Скоро след това учреждението е издигнато в ранг на университет и се налага като най-значимото учебно заведение на ордена в Ориента. През 1881 г. папа Льв XIII (1878 – 1903) утвърждава правото му да дава академични степени и докторати по философия и теология. Още от самото начало учебните програми на университета „Св. Йосиф“ са одобрени от Париж и са със силно застъпено преподаване на хуманитарни и естествени науки, като се дава приоритет на курсовете по чужди езици. В тях са заложени основните принципи на йезуитската педагогика. В резултат на това възпитаниците му се докосват до всички насоки на познанието, което в бъдеще ще им отвори вратите за заемане на високи постове в обществото. Хуманитарното обучение включва задълбочено изучаване на арабски, френски и класическите латински и гръцки език. Освен това има курсове по турски, новогръцки, английски, немски и италиански и по арабска калиграфия. Часовете по изящни изкуства, музика и рисуване се плащат от родителите. Съкратеното хуманитарно обучение включва часове по арабски и френски език, история, география, аритметика, алгебра, търговско счетоводство, водене на търговски книги, чужди езици и всички предмети, които се изучават в средните училища. Курсът във висшите науки се състои от занимания по философия, математика, естествени науки, физика, химия и т.н. Завършилите пълното обучение по философия получават правото да бъдат приети след това в класовете по гражданско и търговско право и по медицина. За завършилите съкратения хуманитарен курс е предвидена кратка специализация по гражданско и търговско право. Заниманията по теология са четиригодишни и обхващат изучаване на догмите и морала, Священото Писание, каноническо право, църковна история, обучение по иврит, сирийски и другите литургични езици в Ориента.

През годините институцията се развива и изгражда като голям учебен комплекс, към който са формирани отделни факултети, колеж, и духовно училище. Високото качество на предлаганото образование привлича много студенти от различни народности и вероизповедания. През 1912 г. общият брой на обучаващите се е 747 души. След завършването си те получават възможност за добра професионална реализация в управленските структури на Османската империя и редица европейски страни. Възпитаниците на Голямата

⁴⁷ Verdeil, C. Un établissement catholique dans la société pluriconfessionnelle de la fin de l'Empire ottoman. L'université Saint-Joseph de Beyrouth. // *Cahiers de la Méditerranée*, 75, 2007, p. 28 – 30; Les jésuites en Syrie. 1831 – 1931. Université St. Joseph. I. Le Séminaire oriental. Beyrouth. Paris, 1931, p. 8 – 11; *La Terre Sainte*, No 41, jeudi 15 mars 1877, p. 389.

семинария след дипломирането си се издигат до високи постове в католическата йерархия. До 1904 г. там се обучават 150 свещеници. Сред тях са Маронитският патриарх монсеньор Хоуак, Халдейският патриарх монсеньор Томас, Коптският патриарх монсеньор Кирил и още двама епископи⁴⁸.

Успехите на католическия университет привличат вниманието на управляващите среди във Франция и през 1881 г. чрез представители на Външното министерство се постига споразумение с йезуитите да се открие медицински факултет. Камарата на депутатите отпуска субсидия в размер на 150 000 франка. С тях са закупени нови помещения, в които през ноември 1883 г. се открива Медицинско училище. То е неразделна част от висшето учебно заведение и през 1889 г. е издигнато в ранг на Факултет по медицина и фармация⁴⁹.

Преподаването се реализира по програми, утвърдени от Париж. Студентите изучават: медицинска физика, медицинска химия (неорганична, органична и аналитична химия, биология), медицинска зоология, медицинска ботаника, анатомия, хистология, психология, терапевтична медицина, фармация, токсикология, хигиена, патология, болести на нервната система, венерически болести, хирургична патология, оперативна медицина, акушерство, гинекология, педиатрия, история на медицината, клинична медицина, клинична хирургия и т.н. Лекциите се водят на френски език от доктори по медицина и от фармацевти, притежаващи I клас на френските медицински факултети. Обучението е с продължителност четири години. Студентите имат на разположение богата библиотека със специализирана литература⁵⁰.

Признаването на дипломите на възпитаниците на Факултета по медицина и фармация от султанска Турция преминава през дълъг процес на преговори между управляващите в Истанбул и френските правителства. През 1886 г. завършващите лекари получават специална диплома, валидна за „френските колонии“, след 1895 г. – френска диплома по медицина, а от 1898 г. – френска държавна диплома. Първоначално османското правителство изисква приравнителни изпити пред комисия в Истанбул, за да разреши практикуването на възпитаниците на „Св. Йосиф“ на територията на империята. След активната намеса на френските дипломати се постига компромис и от 1899 г. завърш-

⁴⁸ *Les Missions catholiques*. Т. 8, 1976, p. 506 – 508; Т. 36, 1904, p. 241 – 242; Pernot, M. Rapport..., p. 176 – 179, 325.

⁴⁹ Gerber. L'enseignement medico-pharmaceutique a Beirouth et notre influence dans le Proche-Orient. // *Bulletin de la societe d'histoire de la pharmacie*, 10e annee, No 36, 1922, p. 127 – 136; Herzstein, R. Les phases de l'evolution de l'Universite Saint-Joseph a Beyrouth: les premiers decennies (1875 – 1914). // *Historical Studies in Education / Revue d'histoire de l'education*. Volume 24, number 1, spring 2012, p. 23 – 25; *Correspondance d'Orient*, 15 mai 1911, p. 452; AMAE, Correspondance politique des consuls, Turquie-Beyrouth, t. 26, f. 451; t. 34, f. 117.

⁵⁰ AMAE, Correspondance politique des consuls, Turquie-Beyrouth, t. 27, f. 228 – 231, 362 – 364, 428 – 436; Ibid., Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Turquie, Affaires diverses, t. 426, f. 1-3.

ващите медици и фармацевти се изправят пред смесена френско-турска комисия в Бейрут. При успешно представяне на изпита те получават два документа – френска държавна диплома и османска диплома⁵¹. Специализираното просветно учреждение има голямо значение за формирането на висококвалифицирани лекари в Леванта. Посещава се от католици, протестанти, мюсюлмани, евреи и православни от провинциите на Турция и съседните страни. От 1903 г. до 1912 г. факултетът обучава 516 студенти (202 от Ливан, 34 от Сирия, 120 от Мала Азия, 14 от Палестина, 6 от Месопотамия, 64 от Египет, 11 от Иран и 59 от други държави). Те допринасят за изграждане на най-модерно и качествено здравеопазване в този регион⁵².

Франция държи на утвърждаването на престижа на университета „Св. Йосиф“. Ежегодно Министерството на общественото образование изпраща инспектори, които направляват методически преподавателите във Факултета по медицина и фармация. Обстойните доклади на командированите държавни служители дават необходимата информация за реалното състояние на просветното заведение и служат за основа на формулиране на конструктивни препоръки, които повишават качеството на предлаганото обучение. Университетът на йезуитите получава редовни субсидии от Париж. По този начин се гарантира нормалното му функциониране. Годишната издръжка на висшето училище от страна на френското правителство за 1888 г. е в размер на 80 000 франка. През 1891 г. е гласувана сумата от 110 000 франка. Това са повече от половината средства от определените 198 712 франка за всички учебни заведения в източните провинции на Османската империя, които се ползват от привилегиите на френския религиозен протекторат⁵³. Специално внимание се отделя на отпускането на стипендии за младежите от Близкия изток. При одобряването на кандидатите от Генералното консулство на Франция в Бейрут се съблюдават два основни принципа. На първо място се взема предвид принадлежността на младежа към някоя от големите фамилии в региона. Така западната държава си осигурява влияние сред местния елит. Вторият принцип е разпространяването на френската култура сред по-бедните семейства. През 1887 г. френското Външно министерство финансира обучението на

⁵¹ AMAE, Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Turquie, Faculte de Medecine de Beyrouth 1897 – 1899, t. 125, f. 23, 55 – 57, 244; Ibid., Correspondance politique des consuls, Turquie-Beyrouth, t. 30, f. 102 – 109; t. 37, f. 406 – 409; t. 38, f. 52 – 54; Les jesuites en Syrie. 1831 – 1931. Universite St. Joseph. II. La Faculté francaise de Medecine et de Pharmacie. Beyrouth. Paris, 1931, p. 12.

⁵² Ducuret, J. France and medical education under the Ottoman Empire. // *MEDICOGRAPHIA*, Vol. 28, No 3, 2006, p. 293 – 300; AMAE, Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Turquie, Faculte de Medecine de Beyrouth 1905 – 1907, t. 128, f. 59.

⁵³ AMAE, Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Turquie, Faculte de Medecine de Beyrouth 1905 – 1907, t. 128, f. 145 – 146; Ibid., Correspondance politique des consuls, Turquie – Beyrouth, t. 32, f. 169; t. 36, f. 275 – 277.

20 пълни стипендианти: Амит Беламаа и Мурад Беламаа, маронити, синове на емир Мансур Беламаа; Тофик Беламаа, маронит, син на емир Махмуд Али; Жан Кресо, син на френски инженер; Салим Дада, син на влиятелен шейх; Едмонд Деб Бехара, арменец католик, син на инженер; Елия Фатал, син на сириец католик, от влиятелна фамилия в Дамаск; Ибрахим Ганем и Михаил Ганем, синове на Елия Ганем, служител в Генералното консулство в Бейрут със затруднено финансово положение; Люсиен Жофрой, син на френския консул в Латакия; Ранж ел Казен, маронит, син на шейх Ел Казен; Рашид ел Кори, маронит, син на влиятелен шейх; Елия Назан, маронит, син на търговец от Бейрут; Йосиф Насар, маронит, син на приятелски настроен към Франция шейх; Шарл Розевал и Луи Розевал, синове на служител в Генералното консулство на Франция в Бейрут; Селим Мелем Талхук, друг, син на член на Административния съвет на Ливан; Йосиф Парлади, арменец католик, син на директора на телеграфското бюро в Бейрут; Килед ел Казем, маронит, племенник на висш административен служител в Ливан; Мелки, грък католик, син на управителя на Тивериада. Отпуснати са и 10 непълни стипендии за: Филип Баракат, грък католик, от семейство, ползващо се с протекцията на йезуитите; Емануел Кори, маронит, син на французойка, живееща в Ливан; Негил Тара, грък католик; Йосиф Кору, маронит; Йосиф Масолик, маронит от известна фамилия в Дамаск; Шукарла Масад, маронит, син на banker в Бейрут, препоръчан от френското консулство в Йерусалим; Леон Розевал, син на секретаря на Генералното консулство в Бейрут; Селим Ласи, от Сайда; Нам-талах Асад Табет, маронит; Халил Макат, грък католик, препоръчан от Патриарха на гърците католици⁵⁴. Голяма част от стипендиантите произхождат от заможни фамилии. Това доказва, че при подбора са следвани инструкции за насърчаване към модерно висше образование на наследниците на елита в източните провинции на Османската империя. Френската държава инвестира в интелектуалното им развитие и разчита на тях като бъдещи лоялни към нея висши чиновници в местната администрация. За подпомагане на йезуитите в разпространението на ценностите на западната култура сред обикновените семейства в Близкия изток правителствата в Париж подкрепят финансово предимно многобройните безплатни начални училища за момчета и момичетата, управлявани от ордена в териториите на Сирия и Ливан.

От средата на 30-те години на XIX в. до началото на Първата световна война Обществото на Исус с финансовата и политическата подкрепа на Франция се утвърждава като една от най-важните институции, на които френската държава и Папството разчитат за разпространение на католическите ценности и налагане на западното влияние в източните провинции на Османската империя.

⁵⁴ AMAE, Correspondance politique des consuls, Turquie – Beyrouth, t. 29, f. 108 – 110; t. 30, f. 330 – 334.

През 1881 г. йезуитите се установяват в териториите на Мала Азия с личната подкрепа на папа Лъв XIII (1878 – 1903). Орденът изгражда резиденции в Истанбул, Марсиван (Мерзифон), Амасия, Токат, Адана, Сивас и Цезарея (Кайсери). Мисионерите са приети добре от местното население и от турските власти. Опирайки се на вековните си традиции в сферата на образованието, монасите организират към мисиите си учебни заведения, в които предлагат на подрастващите в региона възможност да се докоснат до постиженията на западната католическа култура⁵⁵. В началото на 90-те години на XIX в. свещениците от Обществото на Исус поканват монахини от девическите конгрегации на *успенките облатки*⁵⁶ и *Сестрите на св. Йосиф от Лион*⁵⁷ да ръководят учебни заведения за момичета в поверените им от Ватикана епархии⁵⁸. Наследниците на Игнаций Лойола разчитат на подкрепата на френската държава в организирането на просветната им дейност в Мала Азия. Консулите в Трабзон и посланиците в Истанбул съдействат при необходимост за изглаждане на възникнали противоречия на йезуитите с местната администрация най-вече при официалното признаване и утвърждаване на училищата на католическия орден от турска страна. Ежегодните субсидии, отпускани от Париж, позволяват на монасите да ръководят и да развиват учрежденията си в региона⁵⁹. Религиозното общество е финансирано редовно и от Фондацията на източните училища. Според официалните издания на организацията йезуитите получават за образователната си дейност в Адана, Амасия, Цезарея (Кайсери),

⁵⁵ Ibid., Turquie – Erzeroum, t. 7, f. 373 – 390; Ibid., Turquie – Trebizonde, t. 6, f. 77; Ibid., Correspondance politique, Turquie, t. 456, f. 288 – 294; Piolet, J.-B. Les Missions Catholiques Françaises au XIX Siècle. T. 1. Paris, 1901, p. 149 – 150; *Les Missions catholiques*. T. 14, 1882, p. 601, 606.

⁵⁶ Религиозното общество е основано през 1865 г. от Емануел д'Алзон и Емануел Мари Коренсон. Мисионерките се установяват в Одрин на 7 май 1868 г. Това е първата им мисия в териториите на Османската империя. През годините до началото на Първата световна война облатките развиват широка благотворителна и просветна дейност в Източна Тракия, Истанбул и Мала Азия.

⁵⁷ Френска девическа католическа конгрегация, основана на 8 юли 1808 г. от сестра Сен-Жан Фонтбон. През 90-те години на XIX в. монахините се настаняват в Турция и преподават в класовете за момичета в училищата, администрирани от резиденциите на Обществото на Исус в северната част на Централна Мала Азия до началото на Първата световна война.

⁵⁸ Luisier, P. Presence..., p. 787; *OEO*. T. 19, 1898, p. 182 – 187; AMAE, Memoires et documents, Turquie, t. 133, f. 366.

⁵⁹ AMAE, Correspondance politique des consuls, Turquie – Trebizonde, t. 6, f. 62, 177; Ibid., Correspondance politique, Turquie, t. 460, f. 16 – 17; t. 529, f. 224, 228; Ibid., Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Turquie, t. 429, f. 54.

Марсиван (Мерзифон), Сивас и Токат в периода от 1882 г. до 1887 г. сумата от 23 000 франка⁶⁰. Тези финансови помощи оказват положителен ефект и позволяват на представителите на Обществото на Исус бързо да изградят и да развият планираната просветна дейност в новоосновените от тях мисии в териториите на Мала Азия.

Монасите дават на възпитаниците си начално (безплатно) и средно образование (платено). Сестрите също поддържат училища срещу месечна такса и такива, предназначени за бедните, които са със свободен достъп. По време на изследвания в настоящото изложение период, според достъпните литература и документален материал, наследниците на Игнаций Лойола имат колежи в Адана, Амасия, Сивас, Цезарея (Кайсери) и Токат и начални просветни учреждения в тези градове и в някои от околните села. В някои от тях преподават представители на обществото *Малки братя на Мария*⁶¹. Основно обучението се провежда на френски език. Въпреки че често са обвинявани в прозелитизъм, братята опровергават това твърдение, тъй като в програмите им има часове по арабски, гръцки, арменски и турски. Това позволява предлаганото образование да е достъпно за представителите на различните народности в многонационалната империя. Освен това се изучават факултативно италиански, английски и класически езици.

Сестрите утвърждават и популяризират успешно френската образователна система сред младите момичета в подопечните им предимно начални учебни заведения. В таблицата по-долу се излагат данни за състоянието на учебното дело, ръководено от Обществото на Исус в Мала Азия през 1895 – 1896 г. според доклад на ръководителя на тамошната мисия отец Андре до Центъра за разпространение на вярата:

⁶⁰ *ОЕО*. Т. 12, 1884, р. 107, 297; Т. 13, 1886, р. 113, 301; Т. 14, 1888, р. 109, 304.

⁶¹ Малките братя на Мария (Братята маристи) са католическо общество, основано през 1817 г. във френския град Ла Вала ен Гиер от св. Марселин Шампаня. Основна цел на организацията е образоването на подрастващите. През 1867 г. Институтът на Братята маристи е признат официално от Ватикана и скоро след това обществото разгръща просветна дейност в целия свят. В края на XIX в. се установяват в Близкия изток. Първоначално преподават в училищата на други религиозни общества като лазаристите и йезуитите. До началото на Първата световна война откриват собствени колежи и начални училища в Ориента.

Таблица 1

Град	Брой на учениците в училищата на братята	Ученици католици в училищата на братята	Светски учители на разноски на мисията	Брой на учениците в училищата на мисионерите	Ученици католици в училищата на мисионерите
Адана	216	25	4	250	26
Цезарей (Кайсери)	422	88	11	504	78
Сивас	623	26	11	407	9
Токат	197	46	5	357	114
Амасия	288	6	6	250	14
Марсиван (Мерзифон)	273	52	7	350	46
Общ брой	2019	243	44	2118	287

Тринадесет години след изграждането на първите си учреждения през XIX в. в този регион йезуитите вече успешно утвърждават френското културно влияние сред местното население. От статистиката е видно, че 87% от възпитаниците не са католици. Резултатите са показателни за авторитета, който имат училищата, контролирани от ордена. Делата на религиозното общество се развиват през годините, като броят на учениците нараства и се увеличават учителите, които ги обучават. По данни на Комитета за защита на френските интереси в Ориента през 1912 г. братята дават образование на 2306 момчета, от които 305 католици, а училищата на Сестрите на св. Йосиф от Лион и тези на облатките са посещавани от 2815 момичета (от тях 359 са католички). Преподавателският състав се състои от 40 йезуити, 4 братя маристи, 74 светски лица, 77 сестри на св. Йосиф от Лион, 20 облатки и 30 учителки, които не са монахини⁶².

Последователната планомерна политика на Франция за защита на стратегическите ѝ интереси в Източното Средиземноморие дава и своите положителни резултати. Западната държава се опира на религиозния протекторат над католическите общности като основа за утвърждаване на културното си проникване в Ориента и осигурява сериозна административна и материална подкрепа за развиването на образователната дейност на френските мисионери. Постиженията на свещениците и монахините в разпространението на западната култура намират измерение в докладите на командированите от Париж в Близкия изток общественици и висши държавни служители. В пе-

⁶² Cuinet, V. La Turquie d'Asie. Géographie administrative. Statistique descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie-Mineure. T. 1. Paris, 1892, p. 624, 669, 742; Pernot, M. Rapport..., p. 242 – 244, 248 – 250; *Les Missions catholiques*. T. 29, 1897, p. 543 – 545; T. 51, 1919, p. 484 – 485; AMAE, Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Saint-Siege, t. 40, f. 158-160; t. 41, f. 9 – 11.

риода от 21 март до 23 юни 1903 г. Люсиен Тиньол е изпратен в Османската империя, където изнася 71 публични лекции във френските учебни заведения в Източна Тракия, Истанбул и Мала Азия. При представянето на отчетния си доклад до френското Външно министерство той акцентира на огромната роля, която имат просветните институции за пропагандиране на културно влияние в султанската държава.

През 1906 г. външният министър Леон Буржоа изпраща главния инспектор за общественото образование и директор на неговия кабинет Марсел Шарло със задачата да провери намясто условията, в които се развиват френските училища в Ориента, като получените сведения ще бъдат използвани за вземане на евентуални мерки за разширяване и укрепване на френското влияние в този важен стратегически регион. Висшият държавен служител осъществява пътуването си в Леванта през лятото на същата година. За 6 седмици той посещава 116 училища в Египет, Палестина, Сирия, Ливан, Мала Азия и Източна Тракия. За краткия период от време, в което пребивава в тези места е невъзможно да се вникне пълноценно в обстановката, но въпреки това опитният педагог прави прецизни констатации за състоянието на френските просветни учреждения.

В своя доклад М. Шарло представя католическите училища като един от най-важните инструменти за културна пропаганда в региона. За това помагат ежегодните дотации от Външното министерство, които зависят от броя на възпитаниците. Те са посещавани от десетки хиляди младежи и с всяка година броят им се увеличава. Като пример за преобладаващото френско влияние в Близкия изток се изтъква фактът, че дори гръцките, италианските и арменските училища са принудени да организират курсове с обучение на френски език. Сведенията, дадени от Шарло, се допълват и потвърждават от редовните доклади на посланика в Истанбул Констанс. Според него качеството на предлаганото образование от финансираните от Париж начални, средни, духовни и висши учебни заведения е важен фактор за предпочитането им от все повече младежи от различните народности, населяващи Леванта. В началото на XX в. усилената и професионална просветителска дейност на католическите мисионери подпомага значително процеса за затвърждаване интересите на Франция в териториите на Близкия изток⁶³.

Това е отчетено от правителствата на Третата република и до началото на Първата световна война (1914 – 1918) те засилват финансовата и политическата си подкрепа за религиозните учреждения в Леванта, което се отразява положително за разрастване и укрепване на мащабната им образователната дейност. По данни на френското Външно министерство през

⁶³ AMAE, Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Turquie, Ecoles, Mission de M. Charlot en Orient, t. 489, f. 1 – 4; t. 492, f. 1 – 9. Pinon, R. L'Europe et l'Empire ottoman. Paris, 1913, p. 500 – 513.

1904 г. мисионерите обучават в 526 просветни учреждения на територията на султанска Турция 58 367 ученици от различни народности и вероизповедания. От тях 32 885 са момчета, а 25 482 са момичета. Училищата на католиците от източен обред, които са под закрилата на френския протекторат, дават образование на 7949 младежи. Свещениците и монахините от религиозните конгрегации администрират и десетки учебни заведения на местното население, в които се обучават 6793 момчета и момичета. Общият брой на младежите, посещаващи френските учебни заведения, е 88 424. Фактът, че 73 109 от тях получават образование в учрежденията, ръководени от мисионерите, красноречиво доказва ролята на католическите училища за разпространяване на културното влияние на западната държава в Ориента. През 1912 г., съгласно статистика, представена от Комитета за защита на френските интереси в Ориента, на територията на Османската империя има 87 743 ученици във френски училища, голяма част от които са администрирани от католически организации⁶⁴. След избухването на Първата световна война голяма част от католическите мисии в султанска Турция са затворени от властите, а персоналът им е експулсиран⁶⁵.

Направеният кратък преглед на организирането на образователната дейност на Обществото на Исус в Близкия изток в периода от средата на 30-те години на XIX в. до 1914 г. показва, че с финансовата и политическата подкрепа на Франция и Св. Престол религиозният орден изгражда и ръководи резиденциите си в Ориента и успява да поддържа добре функционираща мрежа от учебни заведения. Показателно е, че в навечерието на Първата световна война йезуитите управляват над 160 просветни учреждения със 17 521 възпитаници в Сирия, Ливан и Централна Мала Азия. През годините училищата на мисионерите се превръщат във водещи пропагандатори на френското културно влияние сред населението на Османската империя⁶⁶.

Постъпила 2015 г.

⁶⁴ Thobie, J. L'importance des écoles..., p. 67 – 85; AMAE, Correspondance politique et commerciale, Nouvelle serie, Saint-Siege, t. 31, f. 257 – 261, 275 – 276.

⁶⁵ AMAE, Correspondance politique et commerciale, Guerre 1914 – 1918, Turquie, t. 961, f. 38; Brou, A., Gibert, G. Jesuites Missionnaires. Un Siecle (1823 – 1923). Paris, 1924, p. 18 – 19; Luisier, P. Presence..., p. 794.

⁶⁶ Luisier, P. Presence..., p. 787; *Correspondance d'Orient*. 1-er mai 1914, p. 425.